

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนจากเอกสารต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดปัญหาในการศึกษาวิจัยและกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังรายละเอียดดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน

1.1 ความหมายและแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

มีผู้กล่าวว่า “การเริ่มต้นที่ดีที่สุดคือการเริ่มต้นจากจุดเริ่มต้น” (ประธานสุวรรณมงคล, 2527 : 82) หากมองย้อนกลับไปในอดีตจะพบว่าสาเหตุหนึ่งของความล้มเหลวของการพัฒนาก็คือ การขาดความร่วมมือของประชาชนผู้รับการพัฒนา ยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบใหม่จึงถือว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนและการพึ่งพิงตนเองเป็นหลักการและวิธีการพัฒนาที่มีความสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนาที่มุ่งพัฒนาคนและส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม (ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527 : 5)

ธรรมเนียมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการต่างๆ ของชุมชนนั้นได้บังเกิดขึ้นในชุมชนต่างๆทั่วโลก ทั้งซีกโลกตะวันออกและซีกโลกตะวันตก ดังจะเห็นได้จากประเพณี “ลงแขก” (Cooperative work) ซึ่งมีการปฏิบัติในหมู่เกษตรกรทั่วโลก (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527 : 182) แต่ธรรมเนียมดังกล่าวไม่ได้รับการสนใจจากภาครัฐเท่าที่ควร การให้ความสำคัญกับบทบาทของคนภายนอกชุมชน แต่มิได้มองถึงศักยภาพและความสามารถของคนในชุมชน ทำให้เกิดการทบทวนบทบาทการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา จึงเกิดข้อเสนอว่า องค์กรท้องถิ่นน่าจะเป็นผู้กำหนดเป้าหมาย โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา คัดสินใจ ปฏิบัติการและประเมินผลด้วยตนเอง (ไพจิตร ไตรวงศ์ชัย, 2538 : 17; นรินทร์ชัย พัฒนาวางศา, 2534 : 36-38; วีรวัฒน์ นนทบุตร, 2535 : 54-55 อ้างถึงใน วิทวัส แก้วทอง, 2541 : 19)

คำว่ามีส่วนร่วมของประชาชนนั้น ในปัจจุบันได้มีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันหลายประการ ดังนี้

องค์การสหประชาชาติ เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องมีความหมายครอบคลุม 3 ประการ คือ

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการ
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจตลอดกระบวนการพัฒนา

(วีรวัดน์ นนทบุรี, 2535 : 53)

วิทวัส แก้วทอง (2541 : 21) ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมการจัดการท้องถิ่น การตัดสินใจ การลงมือปฏิบัติ การจัดการบริหารผลประโยชน์ของชุมชน การประเมินผล และสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนมีความคิดริเริ่ม มีความตื่นตัวในการพัฒนาท้องถิ่น แล้วแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายหลังจากการประเมินผลการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183) ก็ได้กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and emotional Involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (Contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

การมีส่วนร่วมของประชาชน ในลักษณะของกระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ดังนี้

1. ร่วมทำการศึกษา ค้นคว้าปัญหา และหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน
2. ร่วมศึกษา และสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหาที่สนองตอบความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรม โครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง

7. ร่วมปฏิบัติการตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

9. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการดำเนินงานร่วมพลังประชาชนกับองค์กรของรัฐหรือองค์กรเอกชนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชนโดยยึดหลักการว่าสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ จะต้องร่วมมือกันวางแผน และปฏิบัติงานเพื่อสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของประชาชนในชุมชน (ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์, 2531 : 34 อ้างถึงใน วีรวัฒน์ นนทบุตร, 2535 : 53)

การมีส่วนร่วมของประชาชน (Participation) ประกอบด้วย มิติต่างๆ 4 มิติ เป็นอย่างน้อย ดังนี้ (สมปราชญ์ ผลชู, มปป. : 7-10)

1. การวางแผนและการตัดสินใจ (Planning and Decision) ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีติดตามและประเมินผลและการร่วมตัดสินใจ ในเรื่องเหล่านี้

2. การดำเนินกิจกรรม (Implementation) ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการและการบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงินและบริการ

3. การได้รับผลประโยชน์ (Beneficiary) ประชาชนจะต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ส่วนตัวหรือส่วนรวมก็ได้

4. การประเมินผล (Evaluation) ประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในการควบคุมและตรวจสอบกิจกรรมทั้งหมดภายในขอบเขตที่เหมาะสม

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมของประชาชนน่าจะหมายถึงการที่ประชาชนมีความเป็นอิสระในการร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมทรัพย์ ร่วมความคิด ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมประเมินผลในโครงการต่างๆ ในลักษณะเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและสนองตอบความต้องการของชุมชน

1.2 ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน

นอกจากแนวคิดต่างๆ ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินโครงการหรือแผนงานต่างๆ ทั้งของภาครัฐและภาคเอกชนในอันที่จะช่วยให้โครงการหรือแผนงานเหล่านั้นประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ แต่เนื่องจากชุมชนต่าง ๆ มีลักษณะทางด้านกายภาพและด้านสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดทฤษฎีที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วม

ร่วมในการพัฒนาที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชนต่าง ๆ เหล่านั้น ทฤษฎีที่ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา จึงมีเนื้อหาแตกต่างกัน มีดังนี้ (อำนาจ อนันตชัย, 2526 : 124-130 อ้างถึงใน สนธยา พลศรี, 2535 : 156)

1. ทฤษฎีการเกลี้ยกล่อมมวลชน (Mass Persuasion Theory) กล่าวถึงการใช้คำพูด หรือการเขียนเพื่อให้เกิดความเชื่อถือและการกระทำโดยใช้หลักพฤติกรรมของมนุษย์ การเกลี้ยกล่อมต้องอาศัยชนส่วนใหญ่ และใช้เวลามาก ในการเกลี้ยกล่อมต้องอาศัยพฤติกรรม สัมพันธภาพ การศึกษาอบรมและความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมรอบตัว การเกลี้ยกล่อมจะให้ผลดีต้องสร้างความสนใจในเรื่องที่จะเกลี้ยกล่อมให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ให้เกิดศรัทธาตรงกับความต้องการของผู้ถูกเกลี้ยกล่อม เป็นเรื่องที่มีคุณค่า เหมาะกับบุคคล เวลา สถานที่ ซึ่งผู้เกลี้ยกล่อมต้องวิเคราะห์ว่าผู้ฟังจะปฏิบัติฝ่าฝืนอุปสรรคไปได้หรือไม่ และผลในการเกลี้ยกล่อมเป็นอย่างไร โดยยึดหลักเรื่องความต้องการของคนอีกด้วย

2. ทฤษฎีการระดมสร้างขวัญของชนในชาติ (National Morale Theory) กล่าวถึงการสร้างกำลังใจหรือการสร้างขวัญขึ้นมาเพื่อให้เกิดกำลังใจในการทำงานในการฝ่าฝืนอุปสรรคต่างๆ คนที่มีขวัญในการทำงานก็จะเกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากกว่าคนที่ไม่มีความตั้งใจ เมื่อคนมีสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม ก็จะทำให้เขามีความคิดที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมกับสังคมในด้านต่างๆ เพื่อที่จะพิทักษ์รักษาทรัพย์สินสมบัติของส่วนรวมเอาไว้

3. ทฤษฎีการสร้างผู้นำ (Leadership Theory) ทฤษฎีนี้กล่าวถึงการจูงใจให้คนทำงานด้วยความเต็มใจ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน ชนหมู่มากจำเป็นจะต้องมีผู้นำที่มีความสามารถในการตัดสินใจ รู้จักประนีประนอม รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และอดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ ผู้นำช่วยให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติงานกันอย่างมีขวัญและกำลังใจ ทำให้คนหมู่มากเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ การสร้างผู้นำจึงเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างหนึ่ง เพราะผู้นำที่ดี สามารถจูงใจให้คนคล้อยตาม และเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือด้วยดี

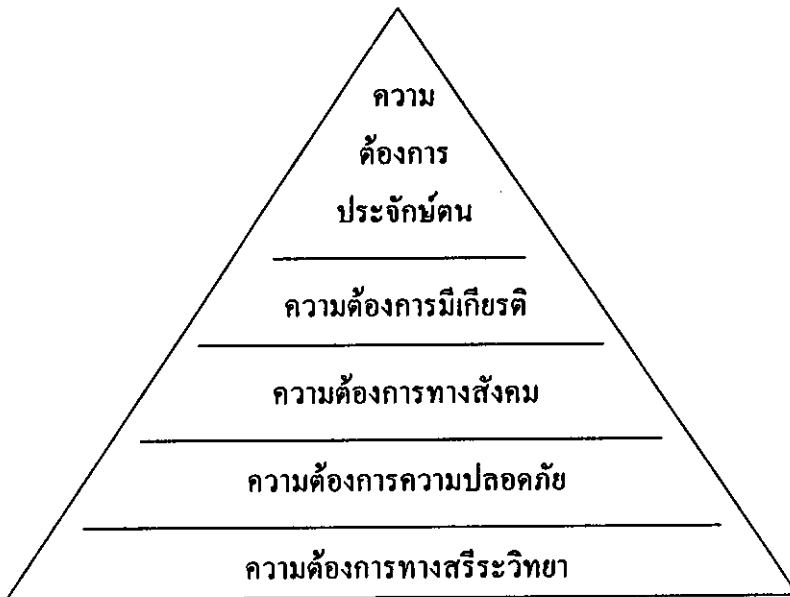
4. ทฤษฎีการใช้วิธีและระบบทางการบริหาร (Administrative System and Method Theory) กล่าวว่าการใช้ระบบการบริหารเป็นวิธีการในการระดมความร่วมมือที่ง่ายที่สุด เพราะใช้กฎหมายระเบียบแบบแผนในการดำเนินการ แต่ผลของการร่วมมือยังไม่ดีมีระบบใดที่ดีที่สุด ระบบการบริหารแบบกระจายอำนาจ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของแนวการพัฒนาที่มุ่งให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ในการตัดสินใจ การประเมินผลโครงการและอื่นๆ ไม่ว่าประชาชนจะเข้าร่วมโดยตรง หรือเข้าร่วมโดยอ้อม ผ่านผู้แทนหรือไม่ก็ตาม

5. ทฤษฎีแรงจูงใจ (Theory of Human Motivation)

มาสโลว์ ได้อธิบายว่า การที่จะจูงใจคนนั้น จะต้องรู้ความต้องการตามลำดับขั้นของคน และการปฏิบัติการเพื่อสนองตอบความต้องการเหล่านั้น มาสโลว์ แบ่งลำดับความต้องการของคนออกเป็น 5 ระดับ โดยเรียงลำดับความสำคัญ ดังนี้ (จ่านง ไพโรจน์, 2533 : 16-18)

1. ความต้องการทางกายหรือทางสรีระวิทยา (Physiological Needs)
2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs)
3. ความต้องการทางสังคม (Social Needs)
4. ความต้องการเกียรติยศหรือชื่อเสียงและการยกย่อง (Esteem Needs)
5. ความต้องการที่จะประสบความสำเร็จในตนเอง หรือแสดงความสามารถให้

ประจักษ์ในตนเอง (Self-Actualization Needs)

ภาพประกอบ 1 ทฤษฎีแรงจูงใจ

ที่มา : จ่านง ไพโรจน์ (2533)

ลำดับความต้องการทั้ง 5 ชั้น สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1. ความต้องการทางกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) ของมนุษย์ เป็นความต้องการที่เกี่ยวกับปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร น้ำ อากาศ ที่อยู่ อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

2. ความต้องการความมั่นคงและปลอดภัย (Safety Needs) เมื่อความต้องการทางร่างกายได้รับการบำบัดแล้วความต้องการของคนไม่ได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ความต้องการมีสุขภาพดี ความปลอดภัยจากอันตราย ตลอดจนความมั่นคงในอาชีพ การงาน เป็นจุดสูงสุดของความปรารถนาอย่างหนึ่งของคนเรา เป็นความต้องการที่มีความต่อเนื่องจากความต้องการทางร่างกาย คนเรายังมีความต้องการตรงกันในเรื่องนี้เสมอ โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่

3. ความต้องการทางสังคม (Social Needs) คือ ความต้องการที่จะอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น รวมทั้งมีสถานภาพทางสังคมสูงขึ้น นอกจากนี้ยังต้องการความรัก ความเอาใจใส่จากคนรอบข้าง ด้วย บุคคลจึงมีพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อเรียกร้องความต้องการทางสังคม รวมทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วม กับกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม เพื่อจะได้เป็นที่ยอมรับนับถือจากบุคคลอื่นเพิ่มขึ้น เป็นต้น

4. ความต้องการมีเกียรติ ชื่อเสียง และการยกย่องนับถือ (Esteem Needs) เป็นความต้องการที่จะให้คนอื่นยอมรับว่าเป็นคนสำคัญ มีชื่อเสียง มีเกียรติเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปทั้งใกล้และไกล จึงเป็นแรงกระตุ้นให้คนเข้าไปมีส่วนร่วมกับการกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นของส่วนรวม ด้วยความตั้งใจ อุทิศทั้งแรงกาย แรงใจ และทรัพย์สิน เพื่อให้งานบรรลุผลสำเร็จ และตนจะได้รับยกย่อง นับถือจากบุคคลอื่น จากผลสำเร็จของงานนั้นๆ เป็นต้น

5. ความต้องการที่จะประสบความสำเร็จในตนเอง (Self Actualization) เป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์ ซึ่งจะเกิดเมื่อความต้องการขั้นต่ำได้รับการตอบสนองเป็นที่พอใจแล้ว

ทฤษฎีต่างๆเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ แต่จะต้องเลือกใช้ทฤษฎีให้มีความเหมาะสมกับสถานการณ์หรือตามสมควรกับกรณี

1.3 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

องค์ประกอบของการมีส่วนร่วมประกอบด้วยกิจกรรมใหญ่ๆ 4 ลักษณะ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมตามโครงการ การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ (ปธาน สุวรรณมงคล, 2527 : 83) ซึ่งสามารถอธิบายและขยายความได้ดังต่อไปนี้

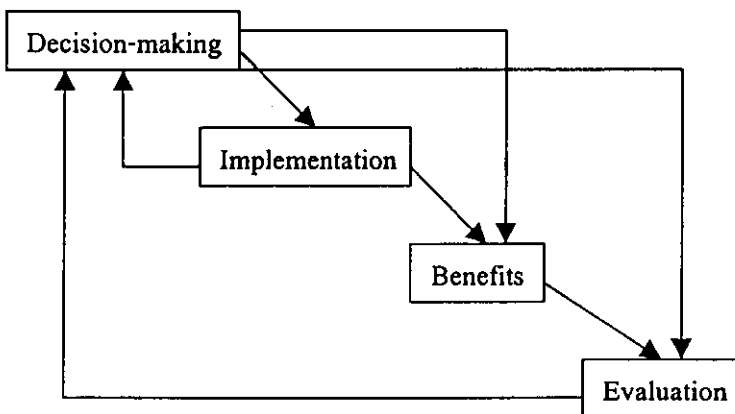
1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Participation in Decision-making) หมายถึง เป็นขั้นเริ่มต้นของการมีส่วนร่วม ทั้งนี้จะต้องกำหนดระดับของการมีส่วนร่วม กำหนดวิธีการเข้ามามีส่วนร่วม กำหนดตัวบุคคลที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการ ซึ่งในขั้นนี้เป็นการร่วมตัดสินใจหรือกำหนดรายละเอียดที่จะดำเนินโครงการ อาจจะเป็นการตัดสินใจโดยคณะกรรมการของกลุ่มหรือชุมชน (Abraham Sagle and Meni Koslowsky, 2000 : 33-35)

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ (Participation in Implementation) โดยการที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ โดยร่วมแรงงาน ร่วมสมทบค่าใช้จ่าย ร่วมสมทบวัสดุอุปกรณ์ และร่วมในการให้ข่าวสารข้อมูลที่เป็น ตลอดจนเข้ามามีส่วนร่วม โดยเป็นกรรมการของคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องในโครงการ หรือร่วมในการบริหารและการประสานงาน

3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ (Participation in Benefits) คือ ประชาชนได้รับผลประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนา เช่น มีรายได้เพิ่มขึ้น มีเครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ มีคู คลอง ได้รับการศึกษาเพิ่มขึ้น หรือมีการกระจายโอกาสทางการศึกษา มีจำนวน บุคลากรด้านการแพทย์ต่อประชาชนเพิ่มขึ้น หรือมีอำนาจในการปกครองเพิ่มขึ้น เป็นต้น

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ (Participation in Evaluation) หมายถึง การประเมินผลด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นไปอย่างสม่าเสมอหรือไม่ และมี อำนาจมากน้อยเพียงใดในการเข้าไปมีส่วนร่วม รวมถึงการประเมินโครงการโดยผ่านกระบวนการ ทางการเมือง หรือผ่านสื่อมวลชนต่างๆ

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถแสดงความเกี่ยวข้องและผลกระทบต่อกันระหว่าง กิจกรรมต่างๆ ของการมีส่วนร่วมดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพประกอบ 2 แสดงผลกระทบและเกี่ยวข้องกันระหว่างกิจกรรมการมีส่วนร่วม

ที่มา: Norman Uphoff, 1981 อ้างจาก อคิน รพีพัฒน์, 2527 : 101

ในการที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น เพื่อให้การดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ และประสบความสำเร็จ จะต้องยึดถือและปฏิบัติตามหลักการในการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้ (บำรุง บุญปัญญา, 2528 : 87 อ้างถึงใน วีรวัฒน์ นนทบุตร, 2535 : 54-55)

1.4 หลักการในการมีส่วนร่วมของประชาชน

1. ต้องถือว่าชาวบ้านคือตัวหลัก (Main Actor) ในการแก้ปัญหาของตนเอง องค์กรภายนอกเป็นเพียงตัวเสริมหรือผู้สนับสนุนเท่านั้น โดยให้ความสำคัญแก่บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการชักจูงชาวบ้าน

2. เมื่อชาวบ้านเป็นตัวหลักขึ้นมาแล้ว ก็ให้เขาได้มีโอกาสประเมินด้วยตนเองว่า อะไรที่ถือว่าสำเร็จ อะไรล้มเหลว ตามมาตรฐานของชุมชน ซึ่งบางครั้งชาวบ้านอาจมองเห็นตรงกันข้ามกับที่หน่วยงานของรัฐได้ประเมินไว้แล้ว ซึ่งจะทำให้ภาครัฐได้ซึมซับหรือได้เรียนรู้ประสบการณ์ของประชาชนได้ และจะปรับปรุงแนวความคิด วิธีการและโครงสร้างขององค์กร ตลอดจนกำหนดบทบาทใหม่ เพื่อให้หน่วยงานไปมีส่วนร่วมร่วมกับประชาชนได้

3. องค์กรภายนอก จะต้องปรับทัศนคติของตนเองให้ยอมรับทัศนคติของประชาชน เพื่อจะได้จับกระแสความคิดของประชาชนให้ได้

4. กิจกรรมการพัฒนาจะต้องเริ่มจากพื้นฐานของชุมชน กิจกรรมพัฒนาที่นำเสนอต้องสอดคล้องกับกรอบแนวคิดและวัฒนธรรมชนบท

5. หน่วยงานพัฒนาควรจะต้องมองเป้าหมายรวมของประเทศ ให้มีส่วนร่วมสนับสนุนเป้าหมายของชุมชน

1.5 ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

จากการที่มีผู้ให้ความหมายในการมีส่วนร่วมไว้หลายความหมายดังกล่าวแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนมีปัจจัย 3 ประการ ด้วยกันที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีดังนี้ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527: 184)

1. การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ เป็นการเกี่ยวข้องทั้งตัว (Self) ไม่ใช่เฉพาะเพียงแต่เกี่ยวข้องด้านกำลังกายหรือทักษะ กล่าวคือ ผู้มีส่วนร่วมจะมีส่วนเกี่ยวข้องทางจิตใจ (Ego-involved) ไม่เพียงแต่เฉพาะด้านการทำงาน (Task-involved)

2. การกระทำการเป็นส่วนช่วย เมื่อผู้มีส่วนร่วมได้บังเกิดความเกี่ยวข้องด้านจิตใจและอารมณ์แล้วก็เท่ากับเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ กระทำการเพื่อให้

บรรพบุรุษประสพของกลุ่ม โดยเหตุนี้การมีส่วนร่วมจึงเป็นมากกว่าการยินยอม (Consent) ที่จะกระทำตามคำสั่ง ซึ่งเป็นการกระทำโดยปราศจากการยินยอมพร้อมใจและความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วมจึงเป็นความสัมพันธ์ทางอารมณ์และจิตใจแบบ “บุคคลวิถี” คือมีการติดต่อ สื่อสารทั้งไปและกลับระหว่างบุคคลนั้นและกลุ่ม (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527 : 184)

3. การร่วมรับผิดชอบ เมื่อเกิดการเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจ อารมณ์ และได้กระทำการเป็นส่วนช่วยในสถานการณ์กลุ่มแล้วนั้น ผู้มีส่วนร่วมจะเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มนั้นด้วย เพราะการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้อง (Self-involved) กับกลุ่ม และต้องการเห็นผลสำเร็จของการทำงานนั้นด้วย จึงเกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่ม

จากแนวคิดและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมเกิดจากแนวคิดสำคัญ 3 ประการ คือ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527 : 183)

1. ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกันกลายเป็นความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม

2. ความเคียดแค้นและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน

3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดการริเริ่มกระทำที่สนองตอบความเห็นของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมยังอาจเกิดจากแนวคิดอื่น ๆ ได้อีกเช่นกัน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีดังนี้ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527 : 183)

1. ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์วิหาร เป็นต้น

2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย ทั้งๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรง ผู้น้อยก็ช่วยแรง เป็นต้น

3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่างๆ เช่น บังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส เป็นต้น

การที่จะให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระกิจในภาครัฐลงนั้น อีกทางหนึ่งก็จะเกิดประโยชน์โดยตรงต่อชุมชนท้องถิ่นด้วย ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีสภาพที่เอื้ออำนวยต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน

และสถานะด้านสิ่งแวดล้อมเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีพของคนในชุมชนนั้นๆ และชุมชนใกล้เคียง ซึ่งในการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มียุทธวิธีในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนดังนี้ (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2535 : 43-46)

1.6 ยุทธวิธีในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมีวิธีการ ดังนี้

1. การรณรงค์เผยแพร่ข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อยกระดับจิตสำนึกและการรับรู้ของประชาชน การยกระดับจิตสำนึกอาจกระทำได้ โดยรูปแบบของการให้การศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ ตลอดจนผ่านสื่อสารมวลชนต่าง ๆ

2. การส่งเสริมสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มประชาชน/องค์กรพัฒนาเอกชนอย่าง กว้างขวาง เพื่อนำเอาข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ไปรณรงค์เผยแพร่ต่อไปในวงกว้าง อีกทั้งยังเป็นการร่วมมือกันในการค้นหาปัญหาและหาทางแก้ปัญหาดังกล่าว ร่วมกัน โดยกลุ่มองค์กรที่มีอยู่และที่จะมีขึ้นใหม่จะเป็นตัวประสานงานจากปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อการร่วมกันแก้ไขและป้องกันปัญหานั้นต่อไป

3. การปฏิบัติการร่วมกัน เป็นการช่วยยกระดับของจิตสำนึกต่อปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ไม่ให้ลดน้อยลงเมื่อระยะเวลาผ่านไป การปฏิบัติการร่วมกันช่วยให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในหมู่สมาชิกขององค์กร การปฏิบัติการร่วมกันมีทั้งในสภาวะปกติและสภาวะที่มีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมรุนแรง ซึ่งระดับในการปฏิบัติการจะไม่เหมือนกัน ในระดับสภาวะปกติ การปฏิบัติการจะเน้นไปในการการป้องกันปัญหา เตรียมความพร้อม ส่วนในสภาวะที่มีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมรุนแรง การปฏิบัติการจะต้องเชื่อมโยงกับเครือข่ายองค์กรอื่น ๆ กว้างขวางขึ้น

1.7 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมติดตามผล เป็นกระบวนการที่กลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาสและใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด ในการแก้ไขปัญหาและสนองตอบความต้องการของตนเอง หรือของชุมชนโดยอาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด ซึ่งกระบวนการเหล่านี้มีประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ทงศักดิ์ คุ้มไข่น้ำ, 2539 : 4)

1. ช่วยให้ประชาชนยอมรับโครงการมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นโครงการที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของประชาชน

2. ประชาชนจะมีความรู้สึกผูกพัน รู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมากขึ้น

3. การดำเนินโครงการจะราบรื่น ได้รับความร่วมมือจากประชาชนมากขึ้น
4. โครงการจะให้ประโยชน์แก่ประชาชนเพิ่มขึ้น และมีการระดมทรัพยากรเพื่อการพัฒนามากขึ้น
5. จะช่วยพัฒนาขีดความสามารถของประชาชน

1.8 มาตรการ การมีส่วนร่วมของประชาชน

ในการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น มีปัจจัยประกอบอื่นอีกหลายประการที่มีส่วนในการกำหนดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ซึ่งได้มีผู้นำเสนอทัศนะเพื่อกำหนดมาตรการมีส่วนร่วมของประชาชน โดย Kasperson, R.E. และ Breitbandm, (Kasperson, R.E. และ Breitbandm, 1974 : 3-4 อ้างถึงใน ไชยชนะ สุทธิวรชัย, 2536 : 17) ได้เสนอมาตรการระดับแรกของการจำแนกว่า การกระทำอะไรจึงจะถือว่าการมีส่วนร่วมหรือไม่ถือว่าการมีส่วนร่วม ซึ่งสรุปได้ 3 ประการ ดังนี้ คือ

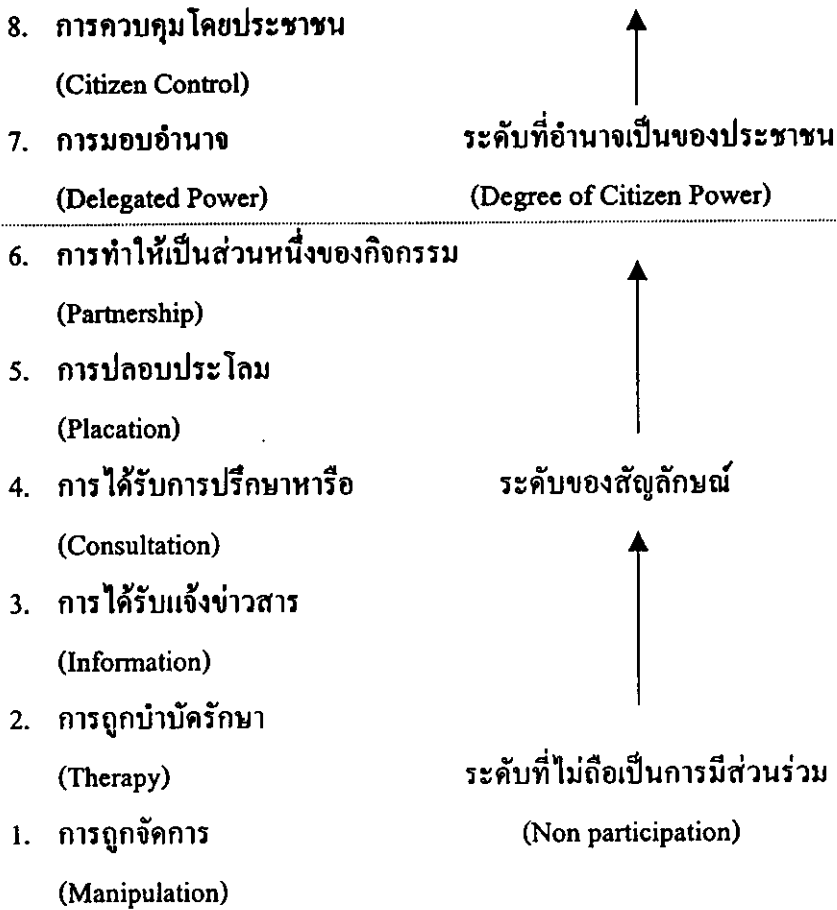
1. การกระทำโดยแต่ละบุคคลมิใช่เป็นการกระทำโดยกลุ่ม ซึ่งอาจทำให้การวิเคราะห์หรือได้ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง เพราะการแสดงออกของแต่ละบุคคลในกระบวนการมีส่วนร่วม นั้น จะเห็นได้ถึงค่านิยม ความรับรู้ และพฤติกรรมของแต่ละบุคคล กล่าวคือ กริยาที่ถือว่าเป็นส่วนร่วมก็คือ กริยาที่มีการแสดงต่อผลและการกระทำนั้น โดยตรงของแต่ละบุคคล

2. ความหนาแน่นของการกระทำ ซึ่งแสดงออกโดยการร่วมกระทำที่บ่อยครั้ง ระยะเวลาของกิจกรรมที่ยาวนานหรือมีความผูกพัน และมีแรงจูงใจการกระทำ

3. คุณภาพของการเข้าร่วม ซึ่งดูจากผลและผลกระทบของการกระทำในเบื้องต้น เช่น ความรับผิดชอบ การตัดสินใจ การเปิดกว้างยอมรับความสามารถ และความคิดเห็น มีการทำการประเมินผล

Arnstein (Arnstein, 1962 : 2 อ้างถึงใน ไชยชนะ สุทธิวรชัย, 2536 : 17-19) ได้เสนอมาตรการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่เรียกว่า “บันได 8 ขั้น ของการมีส่วนร่วม” ซึ่ง Arnstein เสนอว่าจะเป็นการช่วยลดความสับสนของการมีส่วนร่วม อันเป็นการช่วยการวิเคราะห์ผลในขั้นสุดท้าย

ระดับชั้นบันไดทั้ง 8 นี้ ยังแยกได้เป็นการมีส่วนร่วม 3 ระดับ ดังรูปต่อไปนี้

ระดับล่างของบันได คือ ขั้นที่ 1 การถูกจัดการ ถูกเช็ดให้ทำ และขั้นที่ 2 การถูกบำบัดรักษา ทั้ง 2 ขั้นนี้ถือว่าไม่เป็นการมีส่วนร่วม ซึ่งประชาชนจะไม่สามารถมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือกำหนดโครงการได้ แต่สำหรับผู้ถืออำนาจนั้น จะใช้การให้การศึกษา และเยียวยาผู้เข้าร่วมได้

ระดับกลางของบันได คือ ขั้นที่ 3 การได้รับแจ้งข่าวสาร และขั้นที่ 4 การได้รับการปรึกษาหารือ ซึ่งถือเป็นระดับของสัญลักษณ์ที่ผู้ถืออำนาจจะเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนร่วมได้ฟังและคิด แต่จะไม่มีอำนาจการกระทำใด ๆ โดยมีขั้นที่ 5 คือการปลอมประโลมเป็นขั้นสูงสุดของระดับการเป็นสัญลักษณ์โดยผู้ถืออำนาจรู้ถึงสิทธิในการตัดสินใจแต่ได้จำกัดอำนาจนั้นไว้

ระดับสูงของบันได คือขั้นที่ 6 การมีส่วนร่วม ซึ่งประชาชนสามารถจะเจรจาต่อรองและจัดการให้การสับเปลี่ยนกับผู้ถืออำนาจเดิม และขั้นสูงสุดของบันไดคือขั้นที่ 7 การมอบอำนาจ และขั้นที่ 8 การควบคุมโดยประชาชน เป็นระดับที่ประชาชนจะสามารถใช้อำนาจในการตัดสินใจและการจัดการโดยสมบูรณ์

2. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยที่ผ่านมาเน้นการใช้เป็นปัจจัยในการผลิตทั้งภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรม เพื่อสนับสนุนการพัฒนาประเทศ และความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ โดยขาดการอนุรักษ์และฟื้นฟูที่เหมาะสม ผลก็คือเกิดปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มากขึ้นทุกที จนปัญหาเหล่านั้นได้ปรากฏออกมาให้เห็นในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในแง่ของความเสื่อมโทรม การสูญสิ้น การเสียสภาพและความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้ (โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, 2535 :61) งานแก้ปัญหาดังกล่าว เหล่านี้เป็นงานใหญ่และกระจายอยู่เกือบทั่วประเทศ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของคนเป็นจำนวนมาก ในการเข้ามาช่วยกันแก้ไขปัญหา และเพื่อให้การแก้ปัญหามีประสิทธิผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ จำเป็นจะต้องมีวิธีการในการจัดการที่มีประสิทธิภาพ

2.1 ความหมายของการจัดการ

คำว่า “การจัดการ” (Management) เป็นคำศัพท์ที่มักจะใช้ปะปนกันอยู่เสมอกับคำว่า “การบริหาร” (Administration) โดยทั่วไปแล้วคำทั้ง 2 คำ ใช้แทนกันได้ (สมคิด บางโม, 2538 : 28-29) แต่คำว่า การบริหารมักใช้กับการบริหารราชการ หรือการจัดการเกี่ยวกับนโยบาย ซึ่งมีศัพท์บัญญัติไว้ว่า รัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) ส่วนคำว่าจัดการ มักนิยมใช้กับการบริหารงานธุรกิจเอกชน หรือการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ นักบริหารและนักวิชาการได้ให้คำจำกัดความของคำว่า การจัดการไว้ต่างๆ กันดังนี้ (อ้างถึงใน สมคิด บางโม, 2538 : 28-29)

- เฮร์เบิร์ต ไชมอน (Herbert Simon) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ร่วมกันปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน
- แฮร์โรลด์ คูนตซ์ (Harold Koontz) ให้ความหมายว่า การจัดการ หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยอาศัยปัจจัยทั้งหลาย ได้แก่ คน เงิน วัสดุ สิ่งของ เป็นอุปกรณ์ในการจัดการ
- ปีเตอร์ ดรักเกอร์ (Peter Drucker) ได้ให้ความหมายของการจัดการไว้ว่า การจัดการ คือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น
- เออร์เนสต์ เดล (Ernest Dale) กล่าวว่า การจัดการคือ กระบวนการจัดการองค์กร และการใช้ทรัพยากรต่างๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า
- สมคิด บางโม ให้ความเห็นว่า การจัดการ คือ ศิลปะในการใช้คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ขององค์กรและนอกองค์กร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ

- ธงชัย สันติวงษ์ (ธงชัย สันติวงษ์, 2531 : 1) ให้คำจำกัดความว่า การจัดการ หมายถึง การกิจของบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือหลายคน ที่เข้ามาทำหน้าที่ประสานให้การทำงานของ บุคคลที่ต่างฝ่ายต่างทำและไม่อาจประสบผลสำเร็จจากการแยกกันทำ ให้สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ ด้วยดี

จากความหมายของทั้ง 6 ท่าน สรุปได้ว่า การจัดการมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. การจัดการเป็นศิลปะในการใช้คนทำงาน
2. การจัดการต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐาน คือ คน เงิน และวัสดุอุปกรณ์
3. การจัดการเป็นการดำเนินงานของกลุ่มบุคคล

2.2 แนวคิดในการบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินการเพื่อใช้ ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด และยาวนานที่สุด โดยมีการควบคุม ป้องกัน และ แก้ไขไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ สัตว์ และพืช (วิชัย เทียนน้อย, มปป. : 17 และ โรจน์จรรย์ คำนัสวีศักดิ์, มปป. : 1) ซึ่งระดับในการใช้ประโยชน์ และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมนั้นในแต่ละท้องถิ่น แต่ละสังคม มีไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกฎหมาย และการยอมรับของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นสำคัญ

ในการบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อช่วยให้คง สภาพตามธรรมชาติ และสามารถใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ต่อไปอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีแนวทาง ในการจัดการที่เหมาะสมกับสภาพและชนิดของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมนั้นๆ โดยทั่วไปแล้ว แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีอยู่ 4 ประการ คือ (คู่มือการจัดทำแผน ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด และอำเภอ, 2533 : 13-14)

1. การสงวน (Preservation) หมายถึง แนวความคิดในการธำรงไว้ซึ่งความ สมดุลของธรรมชาติ โดยปล่อยให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีการเจริญเติบโต และมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตามธรรมชาติทุกประการ โดยมนุษย์ไม่ควรเข้าไป ยุ่งเกี่ยวใดๆ ทั้งสิ้น

2. การอนุรักษ์ (Conservation) หมายถึง แนวความคิดในการดูแลป้องกันรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลายหรือเสื่อมสภาพลง

3. การพัฒนา (Development) หมายถึง แนวความคิดในการปรับปรุง บูรณะ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพดีขึ้น

4 การใช้ประโยชน์ (Utilization) หมายถึง แนวความคิดในการนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องและเหมาะสมตามหลักวิชาการ

ทั้งนี้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่ละประเภทอาจใช้แนวความคิดหลายลักษณะควบคู่กันไปได้ แต่ต้องระบุให้ชัดเจนว่าพื้นที่ตรงไหนจะใช้วิธีการสงวนพื้นที่ตรงไหนจะใช้วิธีการอนุรักษ์ พื้นที่ตรงไหนจะใช้วิธีการพัฒนา และพื้นที่ตรงไหนจะให้มีการนำมาใช้ประโยชน์ เป็นต้น

2.3 การดำเนินงานเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือว่าเป็นงานที่มีความสำคัญไม่แพ้งานทางด้านอื่นๆ ซึ่งบุคคลทุกฝ่ายทั้งภาครัฐและเอกชน จะต้องให้ความร่วมมือกันเพื่อลดความเห็นแก่ได้ของคนบางกลุ่ม และเป็นการกระจายความเป็นธรรมและความเสมอภาคให้กับบุคคลทั่วไปและเป็นการช่วยให้งานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประสบผลสำเร็จ วิธีการที่นำมาซึ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีดังนี้ (วิชัย เทียนน้อย, มปป. : 20-21)

1. จัดตั้งกลุ่มองค์กรต่างๆด้านเอกชนขึ้นมาโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับภาครัฐและองค์กรเอกชนอื่นๆ
2. ออกกฎหมายควบคุม กฎหมายเป็นเครื่องมือที่นำมาใช้เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดหากสามารถบังคับใช้อย่างเหมาะสม
3. การให้การศึกษาแก่ประชาชน ซึ่งถ้าหากประชาชนทั่วไปมีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องการจัดการจะส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการคุ้มครองและดูแลรักษาได้ดียิ่งขึ้น
4. การจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบ เพื่อให้วิธีการต่างๆ ทั้ง 3 ข้อ ข้างต้นได้รับการเอาใจใส่ปฏิบัติอย่างจริงจังและต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุป การดำเนินงานเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็คือ การประสานความร่วมมือของประชาชนทุกฝ่าย โดยมีกฎหมายเป็นข้อบังคับผู้ฝ่าฝืน และเน้นที่การให้ความรู้แก่ประชาชนและมีหน่วยงานขึ้นรับผิดชอบ เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจดำเนินโครงการ การได้รับผลประโยชน์จากโครงการ ตลอดจนการติดตาม และประเมินผลโครงการ ดังได้กล่าวถึงแล้วในองค์ประกอบของการมีส่วนร่วม

2.4 ทฤษฎีการบริหาร

ทฤษฎีในการบริหารที่น่าสนใจและนิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบัน คือ ทฤษฎีการบริหารของ Henri Fayol ซึ่ง Fayol มีความเชื่อว่ามีความเป็นไปได้ที่จะหาทางศึกษาศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริหาร (Administrative Sciences) ซึ่งสามารถใช้กับงานได้ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการบริหารงานอุตสาหกรรม งานรัฐบาลหรืองานบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่ง Fayol ได้สรุปสาระสำคัญตามแนวความคิดของคนไว้ดังนี้ (ธงชัย สันติวงษ์, 2535 : 49-50)

1. เกี่ยวกับหน้าที่การบริหาร (Management Function) ประกอบด้วยหน้าที่ทางการบริหาร 5 ประการ คือ

1.1 การวางแผน (Planning) หมายถึงภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะมีความกระทบต่อธุรกิจ และกำหนดขึ้นเป็นแผนการปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติงานในอนาคต

1.2 การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึงภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะจัดให้มีโครงสร้างของงานต่าง ๆ และอำนาจหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของและตัวคน อยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสม ในอันที่จะทำให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

1.3 การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึงภาระหน้าที่ในการสั่งการงานต่าง ๆ แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อให้งานต่าง ๆ ภายในองค์การสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

1.4 การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้ และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

1.5 การควบคุม (Controlling) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้

ซึ่งหน้าที่ทางการบริหารทั้ง 5 ประการดังกล่าวนี้ ถือได้ว่าเป็นวิถีทางที่จะช่วยให้ผู้บริหารทุกคนสามารถนำไปใช้ในการบริหารงานของตนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้

2. ผู้บริหารจะต้องมีคุณลักษณะพร้อมด้วยความสามารถทางร่างกาย จิตใจ ไหวพริบ การศึกษาหาความรู้ เทคนิคในการทำงาน และประสบการณ์ต่าง ๆ

3. เกี่ยวกับหลักบริหาร (Management Principle) Fayol ได้วางหลักทั่วไปที่ใช้ในการบริหารไว้ 14 ข้อ ซึ่งใช้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้บริหารหลักต่างๆ ดังกล่าวนี้ มีดังนี้ (ธงชัย สันติวงษ์, 2535 : 50-53)

3.1 หลักที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority & Responsibility) อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบในทรรศนะของ Fayol เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ผู้ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ที่จะออกคำสั่งได้นั้นจะต้องมีความรับผิดชอบต่อผลงานที่ตนทำไปนั้นด้วย

3.2 หลักของการมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว (Unity of Command) ในการกระทำการใด ๆ คนงานควรได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความสับสนในคำสั่ง

3.3 หลักของการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน (Unity of Direction) กิจกรรมของกลุ่มที่มีเป้าหมายอันเดียวกันควรจะต้องดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน

3.4 หลักของการสร้างไว้ซึ่งสายงาน (Scalarchain) ในการบังคับบัญชา เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการปกครองบังคับบัญชา สายการบังคับบัญชาที่ยาวเกินไป ทำให้การติดต่อประสานงานกันลำบาก

3.5 หลักของการแบ่งงานกันทำ (Division of Work) คือการแบ่งงานกันทำตามความถนัด โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นการงานด้านบริหารหรือด้านเทคนิค

3.6 หลักเกี่ยวกับระเบียบวินัย (Discipline) วิธีที่จะรักษาระเบียบวินัยได้ดีที่สุด คือต้องมีผู้บังคับบัญชาที่ดีทุกระดับชั้น ข้อตกลงต่าง ๆ ต้องชัดเจนและยุติธรรม การลงโทษต้องกระทำอย่างระมัดระวังที่สุด

3.7 หลักการถือประโยชน์ส่วนบุคคลเป็นรองประโยชน์ของส่วนรวม (Subordination of individual to general interest)

3.8 หลักของการให้ผลประโยชน์ตอบแทน (Remuneration) การให้และการจ่ายผลประโยชน์ตอบแทนควรจะมียุติธรรมและให้ความพอใจมากที่สุดทั้งนายจ้างและลูกจ้าง

3.9 หลักของการรวมอำนาจไว้ส่วนกลาง (Centralization) หมายถึงว่าการบริหารควรจะมีอำนาจต่าง ๆ ไว้ที่ส่วนกลางเพื่อให้สามารถควบคุมส่วนต่าง ๆ ขององค์กรไว้ได้เสมอ การกระจายอำนาจจะมากน้อยเพียงใดย่อมแล้วแต่กรณี

3.10 หลักของความมีระเบียบเรียบร้อย (Order) ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าคนหรือสิ่งของต้องมีระเบียบและรู้ว่าคนควรจะอยู่ส่วนใดของส่วนรวม

3.11 หลักของความเสมอภาค (Equity) ผู้บริหารต้องยึดถือความเอื้ออารีและความยุติธรรมในการปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความจงรักภักดีและการอุทิศตนเพื่องาน

3.12 หลักของการมีเสถียรภาพของการว่าจ้าง (Stability of Tenure)

3.13 หลักของความคิดริเริ่ม (Initiative) ผู้บังคับบัญชาต้องเปิดโอกาสให้ผู้น้อยได้ใช้ความคิดริเริ่มของตนเองบ้าง เพราะคนเราต้องการความพอใจจากผลงานของตนเอง

3.14 หลักของความสามัคคี (Esprit de Corps) ในการทำงาน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องเป็นกลุ่มก้อนและมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

หลักการบริหารของ Fayol ทั้งหมดนี้ เป็นหลักเกณฑ์หรือทฤษฎีที่ยังใช้ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน

3. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีคุณค่าและมีความสำคัญต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก เพราะนอกจากมนุษย์จะได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชนิดต่างๆ เพื่อการดำรงชีวิตและการสืบต่อเผ่าพันธุ์แล้ว มนุษย์ยังได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มาเป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต การพักผ่อนหย่อนใจ ตลอดจนสร้างศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ขึ้นมา เป็นการเพิ่มคุณค่าให้แก่ชีวิตยิ่งขึ้น จากความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อมวลมนุษยดังกล่าว ประกอบกับการลดน้อยลงและการเสื่อมสภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบางชนิด ทำให้มนุษย์ในปัจจุบันหันมาให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

3.1 ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ไว้หลายความหมายด้วยกัน ดังนี้

- โฮวี (Howe, 1979 : 1 อ้างถึงใน สมพร อิศวิลานนท์, 2540 : 1) ได้ให้ความหมายของคำว่า ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources) ไว้ว่า หมายถึง สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมาบนพื้นโลก ซึ่งรวมถึงระบบนิเวศน์วิทยาและสิ่งแวดล้อมอันเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ภายใต้สถานภาพทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจและสังคมนั้นๆ

- วิชัย เทียนน้อย (วิชัย เทียนน้อย, มปป. : 8) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติไว้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติ คือ สรรพสิ่งทั้งหลายที่ธรรมชาติได้สร้างไว้ ซึ่งมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้ อันได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชพันธุ์ สัตว์ป่า แร่ธาตุ อากาศ สถานที่นันทนาการ และมนุษยชาติ

- จิราภรณ์ คชเสนี (จิราภรณ์ คชเสนี, 2540 : 1-9) ได้ให้ความหมายของคำว่า สิ่งแวดล้อม ไว้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น

- วินัย วีระพัฒนานนท์ และบานชื่น สีพันผ่อง (วินัย วีระพัฒนานนท์ และบานชื่น สีพันผ่อง, 2539 : 11-12) ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้ว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งที่อยู่โดยรอบที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตต่างๆ ไป ซึ่งก็คงจะต้องหมายถึง ธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ

อากาศ เป็นต้น สำหรับมนุษย์แล้ว สิ่งที่อยู่ภายนอกและมีผลกระทบต่อชีวิตนั้น มิใช่เพียงสิ่งแวดล้อมที่เป็นรูปธรรมเท่านั้น วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น ก็มีความผูกพันกระทบต่อชีวิต เรียกว่า สิ่งแวดล้อมทางสังคม หรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นนามธรรม

- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 (มาตรา 4 วรรค 1) ซึ่งรวบรวมโดย วีระเดช พะเยาศิริพงษ์ (วีระเดช พะเยาศิริพงษ์, 2540 : 15) ได้ให้ความหมายของ “สิ่งแวดล้อม” ว่า หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

- Watt (1973) และ UNESCO (1977) อ้างถึงใน ฝ่ายวิชาการ สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2541 : 1-3) กล่าวว่า สิ่งแวดล้อม หมายถึง สรรพสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งให้ประโยชน์และโทษ เห็นและไม่เห็นด้วยตาเปล่า เป็นรูปธรรมและนามธรรม และสิ่งเป็นพิษและไม่เป็นพิษ

จากความหมายต่างๆ ตามที่กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความหมายดังนี้

ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้

สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่ล้อมรอบตัวเรา ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ที่มีผลกระทบต่ออาการดำรงชีวิตของมนุษย์

3.2 ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในโลกนี้สามารถจัดเป็นหมวดหมู่ ได้ 3 กลุ่มใหญ่ๆ ด้วยกัน คือ (วิชช เทียนน้อย, นปป. : 8-12)

1. ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ไม่หมด เป็นทรัพยากรที่มีปริมาณมากเกินความต้องการที่มวลมนุษย์จะนำมาใช้ประโยชน์ แต่หากนำมาใช้ผิดวิธีหรือขาดการบำรุงรักษาแล้วคุณภาพของทรัพยากรฯ ชนิดนั้นอาจไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ได้ อีก ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มนี้ได้แก่ อากาศ น้ำในอุทกวัฏจักร

2. ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถบำรุงรักษาให้คงสภาพอยู่ได้ ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มนี้จะปรากฏอยู่บนพื้นผิวโลกเป็นแห่งๆ ถ้าหากมีการบำรุงรักษาอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการแล้ว ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ สามารถคงอยู่และมนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป ทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มนี้ได้แก่ ดิน ป่าไม้ พืชหญ้า สัตว์ป่า และพลังงานมนุษย์

3. ทรัพยากรธรรมชาติชนิดสิ้นเปลือง ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มนี้เป็น ทรัพยากร ธรรมชาติที่นำมาใช้แล้วหมดเปลืองไป ไม่สามารถนำมาตัดแปลงหรือบูรณะเพื่อนำมาใช้ ได้อีก เช่น แร่ธาตุ ทิวทัศน์ที่สวยงาม เป็นต้น

3.3 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ประชาชนสมควรจะเข้าไปมีส่วนร่วมใน การจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ประชาชนสมควรจะเข้าไปมีส่วนร่วมใน การจัดการร่วมกับภาครัฐนั้น กลุ่มจัดทำแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับอำเภอ จังหวัด ปี พ.ศ. 2533 ได้จำแนกทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมออกเป็นชนิดต่างๆ ดังนี้ (กลุ่มมี จัดทำแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระดับอำเภอ จังหวัด, 2533 : 3)

1. ป่าไม้
2. ภูเขา
3. แม่น้ำลำคลอง หนองบึง ทะเลสาบ อ่างเก็บน้ำ ชายฝั่งน้ำ คลอง เป็นต้น
4. หาดทราย
5. ปะการัง
6. ป่าชายเลน
7. ป่าพรุ
8. สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม
9. อื่นๆ เช่น พื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ไม่มีผู้ถือกรรมสิทธิ์ เป็นต้น

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชนิดต่าง ๆ ดังกล่าวเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็น ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประเภทที่เป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน ประชาชนสามารถ เข้าไปใช้ประโยชน์ได้โดยไม่ต้องเสียค่าตอบแทนใดๆ ให้แก่รัฐ นอกจากนั้นทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมชนิดต่าง ๆ ดังกล่าวส่วนมากจะอยู่ในพื้นที่ชนบท การที่รัฐเปิดโอกาสให้ประชาชน มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าว นอกจากเป็นการเปิดโอกาสให้ ประชาชนได้มีส่วนช่วยเหลือรัฐในการจัดการดูแลบำรุงรักษาแล้ว ยังเป็นการเปิดโอกาสให้ ประชาชนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมกับภาครัฐว่าจะมีการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชนิดต่าง ๆ เหล่านี้ ไปในลักษณะใด เพื่อสนองตอบความต้องการของ ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีโอกาส มีทางเลือกในการช่วยเหลือ ตนเองมากขึ้น เป็นการเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาความรับผิดชอบต่อตนเองในหมู่ประชาชนให้สูง ขึ้นด้วย (Tessei Shiba, 2001 : 18-22)

4. ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างภาครัฐกับประชาชน : กรณีพื้นที่ป่าไม้

ความขัดแย้งระหว่างภาครัฐกับประชาชนในเรื่องป่าไม้ได้ทวีความรุนแรงขึ้นมาทุกขณะ การลดลงของพื้นที่ป่ามักจะถูกนำเสนอว่ามีสาเหตุหลักมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร การขยายที่ดินของเกษตรกรรายย่อย การทำไร่เลื่อนลอยของชาวเขา การบุกรุกตัดไม้อย่างผิดกฎหมายของนายทุนและราษฎรทั่วไป โดยมองข้ามสาเหตุอื่น ๆ ที่มาจากนโยบายและการดำเนินงานของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการให้สัมปทานป่าโดยปราศจากการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ทางรถไฟ ถนน เขื่อน หรือการทำลายป่าด้วยสาเหตุความมั่นคงของรัฐในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ เป็นต้น (ยศ สันตสมบัติ, 2535 : ก)

สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงก็คือความล้มเหลวด้านนโยบายในการจัดสรรทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งถูกผูกขาดโดยรัฐบาลส่วนกลาง ในรูปของกฎหมายต่าง ๆ เช่น พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ซึ่งรัฐอ้างสิทธิยึดครองป่าไม้ทั้งหมดเป็นของรัฐ แย่งสิทธิการใช้สอยและการควบคุมดูแลรักษาทรัพยากรป่าของชุมชนที่เคยมีมาแต่เดิมไปจากราษฎรในท้องถิ่น (ยศ สันตสมบัติ, 2535 : ก) ในเวลาต่อมาเมื่อรัฐเริ่มเอาจริงเอาจังกับการใช้กฎหมาย มีความพยายามที่จะอพยพชาวบ้านออกจากพื้นที่ป่าสงวนแต่กลับให้ธุรกิจเอกชนหรือผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นได้เช่าป่าสงวนเหล่านั้นในราคาถูก เพื่อปลูกไม้โตเร็ว ปัญหาจึงเกิดขึ้นและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ โดยที่รัฐสรุปว่าชาวบ้านเป็นผู้ทำลายป่า โดยไม่สนใจปัญหาที่เกิดจากความล้มเหลวของนโยบายรัฐ (David E. Cooper & Joy A. Palmer, 1998 : 86-98) ดังนั้นทางแก้จึงต้องเอาชาวบ้านออกจากป่า ซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้ว มีหมู่บ้านหลายร้อยแห่งทั่วประเทศได้ดูแลรักษาป่าของพวกเขาหลายชั่วอายุคน เพราะป่าคือแหล่งอาหาร และแหล่งยารักษาโรคของพวกเขา ชาวบ้านรู้ว่าป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เกี่ยวพันเชื่อมโยงกับปากท้องและการผลิตในภาคเกษตรกรรม ถ้าไม่มีป่าพวกเขาก็อยู่ไม่ได้ (ยศ สันตสมบัติ, 2535 : ง)

ด้วยสาเหตุดังที่ได้กล่าวมานี้ ทำให้มองเห็นความขัดแย้งในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ระหว่างรัฐกับประชาชนใน 2 ประเด็น ใหญ่ด้วยกันคือ

1. ความขัดแย้งกันในประเด็นที่เกี่ยวกับสิทธิในการครอบครองพื้นที่ โดยชาวบ้านไม่ยอมรับ ในการบังคับใช้กฎหมายของรัฐที่อ้างเอกราชสิทธิในพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดเป็นของรัฐ เพราะชาวบ้านถือว่า พวกตนมีการครอบครองคกทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ย่อมมีความชอบธรรมในการที่จะครอบครองอยู่ต่อไป รัฐเองเป็นฝ่ายผิดที่ออกกฎหมายโดยไม่คิดถึงข้อเท็จจริงละเมิดสิทธิของประชาชน กล่าวคือรัฐอ้างสิทธิ์เหนือพื้นที่ป่าก่อนที่รัฐจะมีกำลังหรือปัญญาในการใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง (ยศ สันตสมบัติ, 2535 : ข) ซึ่งขัดแย้งกับจารีตประเพณีของชาวไร่ ชาวนาไทยที่เคย

ยึดถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณนั้นคือ การเป็นเจ้าของ กับการใช้ประโยชน์ และในบางกรณีหรือบางพื้นที่รัฐปล่อยปละละเลยไม่มีการบังคับใช้กฎหมายที่เคร่งครัด พื้นที่ป่าสงวนหลายแห่งมีการจัดตั้งหมู่บ้านเป็นทางการ มีทะเบียนบ้านมีการเก็บภาษีบำรุงท้องที่ และมีโรงเรียน ซึ่งเท่ากับเป็นการยอมรับการดำรงอยู่ของชาวบ้านและชุมชนของพวกเขาอย่างชอบธรรมทั้ง ๆ ที่ผิดกฎหมาย เป็นต้น (ยศ สันตสมบัติ, 2535 : ก)

2. ความขัดแย้งกันในประเด็นที่เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ การที่รัฐจับไล่ชาวบ้านหรือชุมชนท้องถิ่นให้อพยพออกจากพื้นที่ป่าสงวนของรัฐ แต่รัฐกลับนำเอาพื้นที่เหล่านั้นไปให้เอกชนหรือผู้มีอิทธิพล รายอื่น ๆ เข้าทำประโยชน์ในราคาถูก ๆ ซึ่งชาวบ้านไม่ยอมรับในการกระทำดังกล่าวของรัฐเพราะถือว่ารัฐมีความลำเอียงในการปฏิบัติและการบังคับใช้กฎหมาย ไม่มีความเสมอภาค หรือในบางกรณีรัฐนำเอาพื้นที่เหล่านั้นไปดำเนินการจัดการในรูปของ เขตห้ามล่าสัตว์ เขตพื้นที่อนุรักษ์ หรือเขตอุทยานแห่งชาติเป็นต้นโดยที่ชาวบ้านมีความเห็นว่า รูปแบบการจัดการพื้นที่ป่าไม้ดังกล่าวชาวบ้านก็สามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินการร่วมกับภาครัฐได้ โดยที่ชาวบ้านไม่ต้องอพยพออกจากพื้นที่เหล่านั้นไป

5. การแก้ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างภาครัฐกับประชาชน

จากประเด็นข้อขัดแย้งในเรื่องการจัดการทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าว รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยต่างก็ได้พยายามที่จะหาทางยุติปัญหาข้อขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าวลงให้ได้ ดังจะเห็นได้จากการที่คณะรัฐมนตรีของรัฐบาลชุดต่างๆ ต่างก็ได้มีความพยายาม ดังจะเห็นได้จาก ได้มีมติในการแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวออกมาเป็นระยะ ๆ เช่นมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17, 22 และ 29 เมษายน 2540 เป็นต้น แต่มติของคณะรัฐมนตรีดังกล่าว ยังไม่เป็นการแก้ปัญหาในเรื่องการจัดการพื้นที่ป่าไม้ในภาพรวมของประเทศ (คณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติ, 2541 : 1-5) คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติ เมื่อ 30 มิถุนายน 2541 ออกมา เพื่อจะหาทางแก้ปัญหาพื้นที่ป่าไม้ในภาพรวมของประเทศ เพื่อลดปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ ทั้งระหว่างรัฐกับประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกันเองลงให้ได้ ซึ่งมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2541 ดังกล่าวมีสาระสำคัญ พอสรุปได้ดังนี้

มาตรการและแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นที่ป่าไม้ ในเขตป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายและป่าอนุรักษ์ตามมติ ครม.

1. กรณีที่อนุญาตให้ราษฎรอยู่อาศัย/ทำกินที่เดิม

1.1 อยู่ก่อนวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก

1.2 ไม่เป็นพื้นที่ล่อแหลมคุกคามต่อระบบนิเวศ โดยรัฐจัดให้มี การดำเนินการ ดังนี้

- ทำขอบเขตพื้นที่ให้ชัดเจน
- ห้ามขยายพื้นที่ถือครองทำกินออกไปอีก
- รับรองสิทธิที่ดินให้ราษฎร

2. กรณีไม่อนุญาตให้อยู่อาศัย/ทำกินที่เดิม

2.1 อยู่อาศัยก่อนวันสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายครั้งแรก แต่เป็นพื้นที่ล่อแหลมคุกคามต่อระบบนิเวศ โดยรัฐจัดการดำเนินการช่วยเหลือราษฎรดังนี้

- ช่วยเหลือให้มีที่อาศัย/ทำกินแห่งใหม่หรือย้ายออกจากบริเวณนั้นไปอยู่ในที่ที่เหมาะสม

- รัฐให้การสนับสนุนด้านสาธารณสุขโลก
- ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตและอาชีพ
- รับรองสิทธิในที่ดิน
- พื้นที่ที่ได้ย้ายราษฎรออกไปแล้ว ให้ปลูกป่าหรือฟื้นฟูสภาพป่า

2.2 ราษฎรเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่หลังวันประกาศเป็นเขตสงวนหวงห้ามเป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมายเป็นครั้งแรก ให้ดำเนินการดังนี้

- ให้ย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไปอยู่ในพื้นที่ที่รัฐจัดเตรียมไว้รองรับ

- ให้การสนับสนุนด้านสาธารณสุขโลก
- พัฒนาคุณภาพชีวิตและอาชีพให้แก่ราษฎรเหล่านั้น
- รับรองสิทธิในที่ดิน
- พื้นที่ที่ได้ย้ายราษฎรออกไปแล้ว ให้ปลูกป่าหรือฟื้นฟูสภาพป่า

2.3 หากทำการอพยพเคลื่อนย้ายราษฎรออกจากพื้นที่ไม่ได้ในทันที ให้ทำการควบคุมพื้นที่เหล่านั้นเอาไว้ไม่ให้มีการขยายพื้นที่ถือครองทำกินออกไปอีก แล้วจัดระเบียบที่อยู่อาศัยและที่ทำกินใหม่ เพื่อรอการอพยพ

ทั้งหมดนี้เป็นมาตรการในการจัดการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าไม้ในภาพรวมของประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการพื้นที่ป่าไม้จะยุติลงได้หรือไม่เพียงใดนั้นต้องอาศัยประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและต้องได้รับการยอมรับและการให้ความร่วมมือจากประชาชนภายในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในการจัดการตามขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อให้คนในท้องถิ่นสามารถนำเอาความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ อันเป็นภูมิปัญญา

ของท้องถิ่นเข้าไปผสมผสานกับนโยบายของรัฐ เพื่อเป็นการสนองตอบความต้องการของทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งจะทำให้ปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ ลดน้อยลง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีศึกษาพื้นที่ป่าเขาหลวงและชุมชนบ้านคีรีวงในครั้งนี้ ยังไม่พบผลงานวิจัยในเรื่องดังกล่าวหรืองานวิจัยในลักษณะใกล้เคียงในพื้นที่ที่ทำการศึกษา แต่อย่างไรก็ตามยังมีงานวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเกี่ยวกับเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชนบทที่สำคัญ ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาในครั้งนี้ดังนี้

ประทาน กงฤทธิศึกษากร (2527 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท พบว่าปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. เหตุผลการด้านประชาชน ซึ่งยังมีคุณภาพชีวิตที่ไม่ดี อยู่ในภาวะของความยากจนไม่ได้รับการศึกษา ไม่ทันโลก ต้องดิ้นรนอยู่กับการหาเลี้ยงชีพโดยใช้แรงกายมากกว่าใช้กำลังความคิด
2. เหตุผลทางด้านกลไกหรือองค์กรของประชาชน เนื่องจากองค์กรต่างๆ ไม่ว่าจะองค์กรของรัฐหรือองค์กรของเอกชน ล้วนแล้วแต่ถูกจัดตั้งขึ้นมาโดยรัฐบาล ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมหรืออยากได้องค์กรเหล่านั้นเท่าใดนัก
3. เหตุผลทางด้านระบบการเมืองและการบริหาร สังคมไทยไม่มีกลุ่มผลประโยชน์ระบบพรรคการเมืองไม่ได้หยั่งรากลึกมีสาขาพรรคเข้าไปในชนบทให้คนในชนบทได้มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมือง

จ่านง ไพโรจน์ (2533 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อโครงการสันตินิคม ในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง พบว่า ประชาชนที่มีความแตกต่างกันในด้านระดับการศึกษา การรับข่าวสาร การติดต่อกับชุมชนภายนอก การได้รับการฝึกอบรม การเข้าร่วมประชุม การเป็นผู้นำและไม่เป็นผู้นำกลุ่ม การเป็นสมาชิกกลุ่มและไม่เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม การได้รับประโยชน์จากโครงการสันตินิคม มีระดับการมีส่วนร่วมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = .0001$ ประชาชนที่มีความแตกต่างกันในระดับรายได้มีระดับการมีส่วนร่วมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = .0008$

อรพิน สุทธิพันธ์ (2533 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในกิจกรรมเพื่อเพิ่มพูนรายได้ พบว่า ทักษะชีวิตที่มีต่อเจ้าหน้าที่เคหะกิจเกษตร ทักษะชีวิตที่มีต่อการเพิ่มพูนรายได้ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรสและการติดต่อกับเจ้าหน้าที่เคหะกิจเกษตร มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = .01$ และตำแหน่งหน้าที่ที่มีความสัมพันธ์ทางลบกับการมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = .01$

เจระปิ๊ง บารุ (2534 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของศูนย์สาธิตการตลาดของสมาชิกที่มีสถานภาพต่างกัน พบว่า สมาชิกที่เป็นผู้นำมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่ไม่เป็นผู้นำ สมาชิกที่มีเจตคติต่ำ มีส่วนร่วมมากกว่ากลุ่มที่มีเจตคติสูง สมาชิกที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีส่วนร่วมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P = .0000$) โดยกลุ่มสมาชิกที่มีระดับการศึกษาระดับประถมศึกษาและสูงกว่าระดับประถมศึกษามีส่วนร่วมมากกว่าสมาชิกที่มีระดับการศึกษาไม่จบประถมศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P = .0013$) โดยกลุ่มสมาชิกที่มีความเข้าใจสูงและกลุ่มสมาชิกที่มีความเข้าใจต่ำ มีส่วนร่วมสูงกว่ากลุ่มสมาชิกที่มีความเข้าใจปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P = .01$) แต่ระหว่างสมาชิกกลุ่มที่มีความเข้าใจสูงกับกลุ่มสมาชิกที่มีความเข้าใจต่ำ ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สมาชิกที่มีเพศ อายุ รายได้ และความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ต่างกัน มีส่วนร่วมไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

อารยา สุพุทธมงคล (2534 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องพฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารโฆษณาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสื่อโทรทัศน์ของประชาชนในกรุงเทพมหานคร พบว่ามีรูปแบบอันหลากหลายที่ประชาชนจะสามารถมีส่วนร่วมในเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเช่น การเข้าร่วมประชุม การบริจาคเงิน การแสดงความคิดเห็น การเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล การเป็นสมาชิกขององค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และการปฏิบัติตนตามคำแนะนำทางสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังให้แนวทางกว้างๆ เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าน่าจะหมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมาเจรจาต่อรอง การมีส่วนในการปรึกษาหารือและการมีส่วนร่วมในการให้ข่าวสารข้อมูล

วันชัย หิรัญวัฒน์ (2536 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องความร่วมมือของประชาชนในการป้องกันอาชญากรรมในอำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี พบว่า ประชาชนใช้มาตรการต่างๆ ในการป้องกันอาชญากรรม ระดับบุคคล เช่น การล็อกประตูบ้านด้วยกุญแจเป็นประจำ เก็บรักษาทรัพย์สินมีค่าไว้มิดชิด สำนวความมั่นคงของประตูหน้าต่างเป็นประจำ เป็นต้น ประชาชนที่มี

ความแตกต่างกันในเรื่องระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน การประกอบอาชีพ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การประสพภัยอาชญากรรม และความพึงพอใจในการทำงานของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ให้ความร่วมมือในการป้องกันอาชญากรรมทั้งในระดับชุมชนและความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจไม่แตกต่างกัน

วิวัฒน์ ภูคนองศรี (2537 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานตำรวจชุมชนสัมพันธ์ในจังหวัดปัตตานี พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนด้านร่วมคิด ด้านร่วมในการตัดสินใจ ด้านร่วมปฏิบัติกิจกรรม และด้านการติดตามประเมินผล อยู่ในระดับปานกลาง ประชาชนเพศชายมีส่วนร่วมมากกว่าเพศหญิงทั้ง 4 ด้าน ผู้ที่มีอายุ 45 ขึ้นไป มีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีส่วนร่วมไม่แตกต่างกันทั้ง 4 ด้าน ประชาชนที่มีรายได้ต่างกัน มีส่วนร่วมแตกต่างกัน โดยผู้ที่มีรายได้ ต่ำกว่า 6,120 บาท มีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่มีรายได้ระหว่าง 6,120-7,500 บาท ประชาชนที่มีสถานภาพสมรสต่างกันมีส่วนร่วมไม่แตกต่างกันทั้ง 4 ด้าน ประชาชนที่มีขนาดของครอบครัวที่ต่างกัน มีส่วนร่วมแตกต่างกัน โดยผู้ที่มีขนาดของครอบครัว 4-6 คน มีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่มีขนาดครอบครัวไม่เกิน 3 คน ประชาชนที่เป็นสมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมมากกว่าผู้ที่ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มทั้ง 4 ด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับการมีส่วนร่วม เพศมีความสัมพันธ์มากที่สุด รองลงมาได้แก่ การเป็นผู้นำกลุ่ม และการเป็นสมาชิกกลุ่ม ส่วนอายุ ระดับการศึกษา รายได้ สถานภาพ และขนาดครอบครัวไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม

สุรียา ยีขุน (2537 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในระบบป่าชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลศรีละกอ อำเภอจักราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ เมื่อพิจารณาจากผลการวิเคราะห์การผันแปรทางเดียว พบว่า ระดับการศึกษา จำนวนที่ดินทำกินประเภทการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชนที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.01$ ลักษณะบ้านที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.05$

สำหรับปัจจัยด้านอื่นๆ พบว่า การได้รับข่าวสาร ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชน และปัจจัยภายนอกอื่นๆ เช่น การสนิทสนมกับพระสงฆ์ การเกรงใจต่อกำนัน และ

ผู้ใหญ่วัย การสนใจในนโยบายของรัฐด้านป่าไม้ และการได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ต่างกัน ได้ก่อให้เกิดความแตกต่างกันในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.05$

สุจินต์ ดาววิระกุล (2537 : บทคัดย่อ) ได้แบ่งรูปแบบต่างๆ ของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ดังนี้

ได้ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัด ของจังหวัดนครสวรรค์ ประจำปี พ.ศ. 2527 เป็นการศึกษาถึงลักษณะและระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัจจัยที่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ผลการศึกษา พบว่าลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการเข้าประชุม
2. การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น
3. การมีส่วนร่วมในการเป็นผู้รับผิดชอบ หรือควบคุมการดำเนินงาน
4. การมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ประสานงาน
5. การมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนเพื่อนบ้าน
6. การมีส่วนร่วมในการสละเงิน
7. การมีส่วนร่วมในการสละอุปกรณ์
8. การมีส่วนร่วมในการสละแรงงาน
9. การมีส่วนร่วมในการติดตามผลการดำเนินงาน

โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการประชุมมากที่สุด และมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นน้อยที่สุด

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม พบว่า ปัจจัยทางด้านบุคคล ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน การรู้สึว่าตนเองมีความสำคัญต่อหมู่บ้านและการมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ส่วนอายุและเพศ ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้ และการเป็นเจ้าของที่ดินทำกิน ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

ปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ ความต้องการเกียรติ และการได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน นายอำเภอ และพัฒนาการอำเภอ มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน ส่วนความคาดหวังต่อรางวัลการประกวดหมู่บ้าน และความต้องการมี

ความสัมพันธ์อันดีกับเพื่อนบ้าน ไม่มีผลต่อระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน

ฉรงค์ ทองใบ (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมของที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านในจังหวัดสตูล พบว่า เพศชายมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านในด้านการตัดสินใจสูงกว่าเพศหญิง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.05$ ผู้ที่มีอายุระหว่าง 31-45 ปี มีส่วนร่วมในการตัดสินใจสูงกว่าผู้ที่มีอายุระหว่าง 15-30 ปี อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.05$ ผู้ที่เป็นหรือเคยเป็นสมาชิกกลุ่มที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้ง 4 ด้าน สูงกว่าผู้ที่ไม่เคยเป็นสมาชิกกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.01$ ผู้ที่มีระดับการศึกษา รายได้ ความยาวนานในการอยู่อาศัย และระดับความคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่ต่างกัน มีส่วนร่วมทั้ง 4 ด้าน ไม่แตกต่างกัน

สุทัศน์ คำศรี (2538 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านของครูสอนศาสนาอิสลามในโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดยะลา พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านของครูสอนศาสนาอิสลามทั้ง 4 ด้าน คือ 1. การร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2. การวางแผนแก้ไขปัญหา 3. การร่วมปฏิบัติตามแผน และ 4. การร่วมติดตามและประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้าน เพศชายมีส่วนร่วมสูงกว่าเพศหญิงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.05$ ทั้ง 4 ด้าน ผู้ที่ไม่มีวุฒิทางการศึกษามีส่วนร่วมสูงกว่าผู้ที่มีวุฒิทางการศึกษาระดับอนุปริญญาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.05$ ในด้านการค้นหาสาเหตุของปัญหาและการร่วมกันวางแผนแก้ไขปัญหา ผู้ที่มีความต่างในด้านอายุ วุฒิทางการศึกษา ประสบการณ์ในการทำงาน และรายได้ มีส่วนร่วมไม่แตกต่างกัน ส่วนปัญหาที่พบ ได้แก่ ผู้นำไม่มีประสิทธิภาพ ประชาชนขาดความรู้

สัญชัย สุตพันธ์วิหาร (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อปัญหามลพิษทางน้ำจากชุมชน : กรณีศึกษาเทศบาลเมืองภูเก็ต พบว่า กิจกรรมที่ประชาชนมีส่วนร่วมปฏิบัติมากที่สุด ได้แก่ กิจกรรมการแยกเศษอาหาร คิดเป็นร้อยละ 95.2 กิจกรรมทิ้งขยะลงถังและการใช้น้ำอย่างประหยัด ร้อยละ 92.3 และ 85.7 ตามลำดับ กิจกรรมทำความสะอาดแหล่งน้ำ ประชาชนมีส่วนร่วม ร้อยละ 26.2 ระดับความต้องการการมีส่วนร่วมของประชาชนมากที่สุดคือการจ่ายเงินค่าบำบัดน้ำเสียร้อยละ 78.6 รองลงมาคือ ขั้นตอนแสดงความคิดเห็นร้อยละ 63.5 ส่วนขั้นตอนการบริจาควัสดุ ขั้นตอนการเป็นกรรมการและขั้นตอนการประเมินผลประชาชนมีความต้องการมีส่วนร่วมน้อยมาก

ศุภันธา นิลเพชร (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชาวประมงชายฝั่งทะเลจังหวัดกระบี่และตรัง พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรเกิดจากความเคียดแค้นในการทำมาหากินเนื่องจากการทำลายทรัพยากรชายฝั่งจากการใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย และการทำลายป่าชายเลนโดยการเผาถ่าน การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และการปล่อยน้ำเสียลงสู่ทะเล ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ (1) ความรู้และเข้าใจปัญหา สาเหตุ เป้าหมายและวิธีการทำงาน (2) กระบวนการเรียนรู้ของประชาชน (3) องค์กรชุมชน (4) การมีส่วนร่วมและสนับสนุนจากหลายฝ่าย ทำให้เกิดความร่วมมือและการประสานงานร่วมกันของหลายภาคีในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

จักรพงษ์ ทองเพชร (2539 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาจังหวัดที่ใช้งบประมาณตามข้อเสนอของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสตูล พบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ ระดับการศึกษา รายได้ ขนาดครอบครัว และความยาวนานในการอาศัยอยู่ในท้องถิ่นต่างกัน มีส่วนร่วมไม่แตกต่างกัน ส่วนประชาชนที่เป็นผู้นำท้องถิ่น หรือเคยเป็นผู้นำท้องถิ่น กับผู้ที่ไม่เป็นผู้นำหรือไม่เคยเป็นผู้นำท้องถิ่น มีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ส่วนปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วม พบว่า ประชาชนขาดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องงบประมาณ ตามข้อเสนอของ สส. งบประมาณมีความล่าช้า ไม่เพียงพอ การดำเนินงานไม่ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้รับเหมาไม่ได้มาตรฐาน ผลงานด้อยคุณภาพ และใช้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า

วิทวัส แก้วทอง (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า เพศมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำในด้านการเป็นผู้เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล โดยเพศหญิงเคยเป็นผู้เผยแพร่ความรู้มากกว่าเพศชาย อายุมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการในด้านการจำแนกกิจกรรม การร่วมประชุม ร่วมแสดงความคิดเห็นและร่วมชักชวนประชาชนในพื้นที่ ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรในด้านการเผยแพร่ข่าวสารความรู้ อาชีพมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในด้านการกำหนดกิจกรรม ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติการ ร่วมประเมินผล ร่วมประชุม ร่วมเผยแพร่ข่าวสาร ร่วมชักชวน ร่วมประสานงาน ร่วมอำนวยความสะดวก และเป็นผู้นำ การถือครองที่ดินมีความสัมพันธ์กับการจัด

การทรัพยากร ในด้านการร่วมกำหนดกิจกรรม ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติการ ร่วมประเมินผล และ การร่วมกำหนดกิจกรรมใหม่

ปรารมภ์ ยานะวิมุติ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมในกิจกรรม แปรรูปผลผลิตของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดยะลา พบว่า สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน เกษตรกรที่มีรายได้สูงกว่า 12,400 บาท มีส่วนร่วมสูงกว่าสมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่มีรายได้ต่ำกว่า 6,200 บาท และกลุ่มแม่บ้านที่มีรายได้ระหว่าง 6,200-12,400 บาท อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.01$ และ $P = 0.05$ ตามลำดับ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่มีรายได้ สูงกว่า 12,400 บาท มีส่วนร่วมสูง กว่ากลุ่มแม่บ้านที่มีรายได้ต่ำกว่า 6,200 บาท อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ $P = 0.05$ สมาชิก กลุ่มแม่บ้านที่มีอายุ รายได้ จำนวนปีที่ศึกษาในโรงเรียน และความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมแปรรูปผลผลิต เกษตรที่ต่างกัน มีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตทั้ง 5 ด้าน ไม่แตกต่างกัน

อุบล สุวรรณวงศ์ (2541 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนา สังคมของกลุ่มแม่บ้านทหาร ในจังหวัดสงขลา พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ของกลุ่มแม่บ้านทหารในจังหวัดสงขลาทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านการเชิดชูสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ด้านการส่งเสริมการศึกษาและวัฒนธรรม ด้านสังคมสงเคราะห์ และด้านการ อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับปานกลาง และพบว่า อายุ การศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ในการ ทำงาน และระดับชั้นยศของสามี มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของกลุ่ม แม่บ้านทหารในจังหวัดสงขลา